

LÉNÁRT T. ANDRÁS

Kiút a diktatúrából

*A demokrácia felé tartó Spanyolország a nemzetközi erőterben (1975–1982)**

Az 1939 és 1975 között fennálló Franco-diktatúra nemzetközi kapcsolatai alapvető változásokon mentek keresztül a rezsim megalakulásától annak bukásáig tartó évtizedekben. Spanyolország a második világháborúban semleges (rövid ideig pedig „nem hadviselő fél”) státuszt foglalt el, ugyanakkor egyértelműen szimpatizált a náci Németországgal és a fasiszta Olaszországgal, így a háború után a győztes nyugati hatalmak megpróbálták elszigetelni a szélsőjobboldalinak tartott diktatúrát.¹ A demokráciák többsége visszavonta a nagyköveteit, más részük a diplomáciai kapcsolatokat is megszüntette abban bízva, hogy a már eleve rossz anyagi és infrastrukturális helyzetben lévő ország összeroppan. Csak néhány külföldi együttműködő maradt (például Antonio Salazar Portugáliája, Juan Domingo Perón Argentínája vagy a Vatikán), a problémákat azonban csak enyhíteni tudták, megszüntetni nem. Európa több országa számára a Marshall-terv jelentett reményt, de a spanyolok kívül maradtak a kedvezményezett körén: hiába hevert romokban az ország, az nem a második világháborús részvétel, hanem a korábbi polgárháború pusztító következménye volt, így a segélyben nem részesülhetett. Nem csatlakozhatott az ENSZ-hez és a NATO-hoz sem. A nemzetközi környezet azonban hamarosan megváltozott, mert a hidegháború átrendezte az erőviszonyokat és a prioritásokat. A nyugati hatalmak, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia számára a kommunizmus elleni harc vált elsődleges céllá, a Szovjetunió pedig a legfőbb ellenfélle. Ebben az új helyzetben a már az 1930-as évektől kezdődően antikommunista retorikát használó Francisco Franco tábornok szerepe felértékelődött, hasznosnak bizonyult a szovjetellenes szövetségben. 1953-tól számos, Spanyolország és az USA közötti gazdasági és katonai jellegű együttműködési megállapodást írtak alá, majd 1955-ben a hispán ország az ENSZ-be is felvételt nyert. Annak érdekében, hogy az országa még elfogadhatóbbnak tűnjön, és a külföld valódi partnerként tekintsen rá, Franco az 1950-es évek végétől fokozatos nyitási politikát folytatott, a diktatúra „puhulni” kezdett. Mindez messze nem volt demokráciának tekinthető, maradt az egypártrendszer és a katonai alapokon nyugvó diktatúra, ugyanakkor biztosította, hogy a tábornok haláláig, 1975-ig fennmaradjon a rezsim.

* Jelen tanulmány a spanyolországi Sevillai Egyetem által koordinált és a Spanyol Gazdasági és Fejlesztési Minisztérium által finanszírozott „*Construir democracias: actores y narrativas en los procesos de modernización y cambio en la Península ibérica (1959–2008)*” (ACNADE, Ref. PID2019-107169GB-100) nemzetközi kutatási projekt keretében készült.

¹ Erről lásd: Lénárt T. András: *A semlegesség árnyalatai – Spanyolország a második világháborúban*. In: Virányi Péter (szerk.): *Európa 1944–1945*. Budapest, 2021. 240–256. A diktatúra szélsőjobboldali jegyeinek megítéléséről lásd: Lénárt T. András: *A fasiszmus változatai Spanyolországban*. Világtörténet, 9. (41.) évf. (2019) 4. sz. 585–598.

Jelen tanulmány célja annak bemutatása, hogy a Franco-korszak lezárultával Spanyolország hogyan próbált meg visszakerülni a demokratikus nemzetközi kapcsolatrendszerbe, és a külföld hogyan viszonyult az új utakat kereső ibér államhoz. Nem az érintett spanyol kormányok szigorúan vett külpolitikáját vizsgáljuk, hanem arra keressük a választ, hogy a világ vezető hatalmai milyen szerepet szántak az ismét teljes jogú partneri szerepre törekvő Spanyolországnak, s az hogyan képzelte el a helyét a világpolitikában.

A demokratikus átmenet

1975-ben a miniszterelnöki posztot betöltő Carlos Arias Navarro, valamint a diktátor halála után azonnal a spanyol trónra lépő János Károly feladata volt biztosítani annak a feltételeit, hogy megvalósulhasson a „Franco nélküli francóizmus”, amelynek alapjait még a tábornok fektette le uralmának utolsó tíz évében. Ezek legfontosabb elemei a megbízható politikusok kulcspozíciókba helyezése, valamint a leendő király trónörökösnek való kijelölése (1969) voltak. Az utóbbi azért tűnt egyfajta biztosítéknak, mert a herceget gyermekkorától kezdve Franco irányítása és elvárásai szerint nevelték, nem kételkedtek abban, hogy folytatni fogja a diktatúra idején megkezdett utat. Azonban az uralkodó, bár a trón elfoglalásakor a francói Nemzeti Mozgalom és az Alaptörvények elveire esküdött fel, hozzátette, hogy minden spanyol királya akar lenni, jelezve ezzel, hogy nem hisz az ország és a társadalom „győztesek és legyőzöttek” alapú felosztásában. Ez a kijelentése reményt keltett a belföldi ellenzék és a külföld körében is.² A király eltökélt volt abban, hogy Spanyolországot átvezesse a demokráciába, ehhez pedig együttműködőkre volt szüksége, de Arias Navarro kormányfő nem bizonyult megfelelő partnernek. Ennek érdekében 1976-ban a jobboldali-konzervatív, de szintén az átalakulás mellett álló Adolfo Suárezt kérte fel kormányalakításra, akivel közösen lefektették a demokratikus Spanyolország alapjait. Hamarosan már a Suárez körül kialakult Demokratikus Centrum Uniója (UCD) próbált pártháttérrel biztosítani a miniszterelnöknek.

1975 és 1982 között megvalósult a korábban betiltott pártok legalizálása (az elhunyt diktátor által legfőbb ellenségként kezelt kommunista párté is), több átfogó politikai, gazdasági és társadalmi reform, az új alkotmány kidolgozása és elfogadása (1978), egy fegyveres puccskísérelt megghiúsítása (1981), majd egy választás (1982), amelyet az 1930-as évek óta először nem jobboldali párt nyert. A királynak és a miniszterelnöknek eközben folyamatosan szem előtt kellett tartania, hogy a változások még elfogadhatók legyenek a francóistáknak, beleértve a továbbra is azok irányítása alatt álló hadsereget és a rendvédelmi szerveket, de elegendőnek találják a módosításokat a jobbközép és a baloldali pártok, valamint a szakszervezetek is. Olyan megegyezéssel úton történő átmenetre volt szükség, amely egyértelmű szakítást jelent a diktatúrával, a legfontosabb kérdésekben pedig a különböző erők és oldalak többsége paktumokon keresztül jut közös álláspontra.³ A tranzitológiával foglalkozó szakirodalomban – itthon⁴ és külföldön⁵ egyaránt – a spanyol eset kiemelt figyelmet kap annak

² Preston, Paul: *Juan Carlos. El rey de un pueblo*. Barcelona, 2003. 359–368.

³ A szakirodalom *ruptura pactada*, vagyis paktumokon alapuló „megegyezéssel szakítás” elnevezéssel hivatkozik a spanyol eseményekre.

⁴ A spanyol átmenetről született magyar nyelvű monográfiák: Simon János: *A demokratikus átmenet Spanyolországban (1977–1982)*. Budapest, 1996.; Szilágyi István: *Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban*. Budapest, 1996.

⁵ A demokratikus átmenetekkel foglalkozó szakirodalomban a spanyol eset kiemelt helyet foglal el. Lásd például az alábbi alapműveket: Di Palma, Giuseppe: *To Craft Democracies. An Essay on Democratic Transitions*. Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1990.; O'Donnell, Guillermo – Schmitter,

egyedi vonásai miatt. A spanyol és a magyar átmenet, más elnevezéssel rendszerváltozás között számos hasonlóság felfedezhető, ugyanakkor a különbségek sem elhanyagolhatók, mindenekelőtt a jogállami háttér és a munkavállalókat érintő folyamatok szempontjából.⁶

A nemzetközi kapcsolatok új útjai

A fent vázolt belpolitikai, gazdasági és társadalmi változásokkal párhuzamosan az országot újra kellett pozicionálni a nemzetközi erőterben, hogy méretének, geopolitikai jelentőségének és vélt (hamarosan pedig valós) politikai és gazdasági súlyának megfelelő helyet foglalhasson el a világban. A feladat ezen a téren sem volt egyszerű: a belföldön jelentkező kihívásokhoz hasonlóan a külpolitika terén is a harminchat évig fennálló diktatúra nyomasztó árnyával kellett megküzdeni. Bár a rezsim fennállásának utolsó húsz évében javultak az ország külföldi kapcsolatai, fontos lépéseket kellett tenni annak érdekében, hogy a világ együttműködő, nyugat-európai demokráciaként tekintsen Spanyolországra. A történelmi és politikatörténelmi konszenzus szerint a demokratikus átmenet 1975 (Francisco Franco halála) és 1982 (a diktatúrához nem kötődő, baloldali Spanyol Szocialista Munkáspárt választási győzelme) között zajlott. Az ország nemzetközi kapcsolataiban szintén fontos változások indultak meg ebben az átmeneti időszakban, amelyek előkészítették az utat ahhoz, hogy a szocialista kormány 1986-ban beléptesse az országot az Európai Gazdasági Közösségbe.

A hidegháború évtizedeiben a nyugati hatalmak szemében már a francói Spanyolország is kulcsszerepet játszott az egyensúly fenntartásában, és bíztak abban, hogy továbbra is lehet számítani a változás előtt álló országra a Szovjetunió elleni közvetett harcban. Geopolitikai és geostratégiai megfontolásból a Mediterráneum nyugati felének ellenőrzése szempontjából az ibér állam vitathatatlan jelentőséggel bírt, egy esetleges (világ)háború vagy közép-európai fegyveres konfliktus során pedig spanyol területről könnyen lehetett volna utánpótlást küldeni a nyugati erők seregei számára.

Javier Tusell spanyol történész véleménye szerint egy demokratikus átmenet nemzetközi dimenzióit elsősorban nem abból a szempontból kell vizsgálni, hogy miként alakult az ország külpolitikája az adott időszakban, hanem először arra kell választ találni, hogy más országok milyen szerepet játszottak a belpolitikai átmenet különböző fázisaiban, milyen nemzeti és nemzetközi érdekeket tudunk azonosítani. Vajon a diktatúra lezárulta és a demokratikus folyamatok kezdete valamilyen külső befolyás nyomán történt-e, vagy abban mindenekelőtt belső tényezők voltak döntőek, és a nemzetközi környezetnek nem volt számottevő hatása? Tusell szerint, ha a spanyol átmenetet összehasonlítjuk például az Ibériai-félsziget másik államában, Portugáliában 1974-ben lezajlott eseményekkel, akkor a külföld szerepe a hispán esetben nem mondható jelentősnek. Ennél fontosabb volt, hogy a demokratikus országok milyen cselekedetekkel jelezték hozzáállásukat a korábbi autoriter rezsimhez és a most formálódó, reményeik szerint nyitottabb, új rendszerhez. Ennek egyik érzékletes példáját adhatja annak vizsgálata, hogy mely országok képviselői voltak jelen a diktátor temetésén, majd János Károly koronázási ünnepségén. Az előbbin államfők és kormányfők helyett döntően kevésbé fontos minisztériumok tárcavezetői vagy a Spanyolországba akkreditált nagykövetek képviselték hazájukat, az utóbbin azonban részt vettek miniszterelnökök,

Philippe C. – Whitehead, Laurence (eds.): *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives*. Baltimore, 1986.

⁶ Farkas Vajk: *Rendszerváltás spanyol módra. Hasonlóságok és különbségek a spanyol és a magyar jogállami átmenetben*. Iustum Aequum Salutare, 5. évf. (2009) 3. sz. 171–194.; Lénárt T. András: *A nuestra manera: 1989–1990 y la transformación democrática en Hungría desde la perspectiva del presente*. Revista de Estudios Europeos, no. 76. (2020) 193–209.

köztársasági elnökök, külügyminiszterek és királyi családok tagjai. Ezzel jelezték az államok, hogy a diktatúra és annak elhunyt vezetője már a múlté, ellenben a demokrácia felé tartó ország kezdő lépései kiérdemlik a támogatást.⁷

János Károly a spanyol Parlamentben (*Cortes Generales*) uralkodói minőségében elmondott első beszédében (1975. november 22.) hitet tett amellett, hogy Spanyolországnak fontos szerepet kell betöltenie az európai együttműködésben. Mindkét fél számára egyértelművé kell tenni, hogy Európa a jövőben számíthat a spanyol államra.⁸ A király tisztázta ezzel, hogy nem tud elképzelni más lehetőséget, mint az európai (és egyben nyugati demokratikus) rendszerbe való betagozódást, annak bel- és külpolitikai, biztonságpolitikai és gazdasági velejáróival együtt. A diktátor halála után János Károly vált a spanyol demokratikus átmenet szimbolikus alakjává a bel- és a külföld szemében egyaránt. Adolfo Suárez miniszterelnöki kinevezése után együtt kezdték meg tárgyalásaikat a demokratikus országokkal, jelezve, hogy a jövőben komolyan számolhatnak Spanyolországgal a nemzetközi együttműködésekben. Rövid és hosszú távú célokat egyaránt kijelöltek. Az előbbi körébe tartozott, hogy a belpolitikai kérdésekhez hasonlóan a külpolitikában is látványos elmozdulásokra törekedtek, ennek megerősítéseként a király és a miniszterelnök több külföldi látogatást tett európai országokban, az Amerikai Egyesült Államokban és Latin-Amerikában, ahol ismertették a demokratikus átmenet lépéseit.

A spanyol vezetők már korán jelezték, hogy távlati céljuk az Európai Gazdasági Közösséghez és más nemzetközi szervezetekhez történő csatlakozás, valamint az európai demokráciákkal való szoros együttműködés. E kapcsolatrendszer bővítése elengedhetetlen volt ahhoz, hogy a valódi változások bekövetkezessenek: segíthetett legitimálni és partneri szintre emelni a spanyol demokráciát, belföldön többségi támogatást szerezni az európai integráció ügyének, ami hozzájárulhat a spanyol központi kormányzat és az autonómiára törekvő történelmi régiók közötti nézeteltérések enyhítéséhez, előmozdíthatta a társadalom modernizálódását, valamint gyorsíthatta a kereskedelmi, pénzügyi, vállalkozói és termelői szektorok felzárkózását az európai partnerekhez, versenytársakhoz.⁹

A belpolitika „nemzetköziesítése”

A külföldi tényezők jelenlétét a spanyol átmenet idején nemcsak a belügyekbe való közvetlen beavatkozás mentén lehet vizsgálni, hanem a demokráciát felépítő pártok fejlődésében, „európaizálásában” betöltött szerepük alapján is. A spanyol esetben a külföldi pártok mellett a nemzetek felett átnyúló szövetségek, alapítványok, pártcsoportok segítségnyújtása vagy annak álcázott befolyása is jelentős volt, mely támogatások nem az ország egésze vagy a kormányzat felé irányultak, hanem a politikai csoportosulásokhoz, pártokhoz érkeztek. A Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) például észak-európai testvérpártjaitól, valamint a német szociáldemokratáktól (SPD) kapott támogatást; az utóbbiaktól a hozzájuk kötődő Friedrich Ebert Alapítványon keresztül – a német szervezeteknek kulcsszerepük volt a szomszédos Portugália szocialista pártjának újjászervezésében is. Az anyagi jellegű hozzájárulás döntően nem választási kampányok finanszírozására érkezett, a cél inkább a párt fenntartása és szakmai szemináriumok szervezése volt. Az SPD ennek révén korlátozott mértékű befolyást

⁷ Tusell, Javier: *Historia de España en el siglo XX. Vol. 4. La transición democrática y el gobierno socialista*. Madrid, 2007. 210–211.

⁸ Cortes Generales: *Juan Carlos I. Discursos, 1975–1995*. Madrid, 1996. 14–15.

⁹ Erről lásd: Moreno Juste, Antonio: *España en el proceso de la integración europea*. In: Pérez Sánchez, Guillermo – Guardia, Ricardo Martín de la (coords.): *Historia de la integración europea*. Barcelona, 2001. 167–214.

szerzett a PSOE-ben, így az átmenet során a spanyol szocialisták által megfogalmazott javaslatok és ötletek egy része egyértelműen német „ihletésre” született.¹⁰ A PSOE számára a külföldi pártfogás elengedhetetlennek bizonyult ahhoz, hogy kormányzóképes alternatívaként tűnhessen fel az 1980-as évek elejére, valamint abban is segített, hogy bár továbbra is marxista alapokon álló, de a balközép felé mozduló erővé váljon, hátrahagyva és inkább a kommunista pártra hagyományozva a szélsőségesebb megnyilatkozásokat.¹¹ A kisebb baloldali csoportok többsége beolvadt a PSOE-be, mivel egyértelmű volt, hogy nemzetközi partnerekre csak ez a párt számíthat.

A spanyol szocialisták ötször akkora külföldi támogatásban részesültek, mint a liberális és a kereszténydemokrata pártok együttvéve; az 1976-ban szervezett madridi PSOE-kongresszuson részt vevő prominens külföldi vendégek (mint a francia François Mitterrand, a nyugatnémet Willy Brandt, a svéd Olof Palme vagy az olasz Pietro Nenni) jelenléte mutatta, hogy a demokratikus világ melyik baloldali erőt tekinti valódi tényezőnek. Az átmenet éveiben az eurokommunizmus mellett egyre inkább elköteleződő Spanyol Kommunista Párt (PCE) – míg korábban Kelet-Németországra és Csehszlovákiára is számíthatott – az 1968-as európai események után Romániából, Észak-Koreából, valamint a francia és olasz testvérpártoktól kapott anyagi támogatást. A jobboldali pártok számára szintén a német orientáció bizonyult lényegesnek, ezek közül is kiemelkedett a CSU – Bajor Keresztényszociális Unió (a hozzá kötődő Hanns Seidel Alapítványon keresztül) és a CDU – Kereszténydemokrata Unió (a Konrad Adenauer Alapítvány révén), a liberálisok pedig a Friedrich Naumann Alapítvánnyal álltak kapcsolatban.¹² Minden párt számára nélkülözhetetlen anyagi és ideológiai támogatást jelentett az, hogy a külföldi politikai csoportok partnerként tekintettek rájuk; ezzel nemcsak nemzetközi szerepük nőtt, de a spanyol politikai palettán elfoglalt helyük is tartósan bizonyulhatott.

Az Amerikai Egyesült Államok szerepe

Az országok többsége hivatalos szinten igyekezett távolságot tartani, még a látszatát is kerülve annak, hogy beleavatkoznának Spanyolország belügyeibe. Természetesen akadtak kivételek, amikor valamely államnak, a saját nemzetközi szerepét alátámasztandó, véleményt kellett nyilvánítania, ugyanakkor az is előfordult, hogy akkor sem foglalt állást, ha mindenki más szükségesnek látta volna. Így tett az Amerikai Egyesült Államok. 1977-ben Adolfo Suárez kormánya legalizálta a Spanyol Kommunista Pártot, az USA pedig – összhangban a hidegháborús retorikával – nemtetszésének adott hangot. Ezzel szemben az 1981. február 23-án megkísérelt katonai (és markánsan szélsőjobboldali) spanyol puccskísérlet során, amit minden demokratikus ország elítélt, a nem sokkal korábban hivatalba lépett Alexander Haig külügyminiszter úgy nyilatkozott, hogy a történetek Spanyolország belügyeihez tartoznak, az Egyesült Államok nem kíván állást foglalni. A korabeli spanyol sajtó is hírt adott arról, hogy a Madridba akkreditált diplomáciai képviselők Haig kijelentését hatalmas hibának vélték,

¹⁰ Areilza, José María de: *Diario de un ministro de la monarquía*. Barcelona, 1977. 122–123.

¹¹ Bernecker, Walther L.: *España y Alemania en dos momentos decisivos de sus historias: la transición española y la reunificación alemana*. Iberoamericana, vol. 7. (2007) no. 26. 153–154.; Granadino González, Alan: *La evolución del PSOE en la Transición. Entre el socialismo del sur de Europa y la socialdemocracia europea*. Ayer, vol. 117. (2020) no. 1. 75–102.

¹² Arango, E. Ramón: *Spain. Democracy Regained*. New York – London, 2018. 192–193.; Lemus López, Encarnación – Pereira Castañares, Juan Carlos: *Transición y política exterior*. In: Pereira, Juan Carlos (coord.): *La política exterior de España. De 1800 hasta hoy*. Barcelona, 2010. 673–675.; Tusell: *Historia de España en el siglo XX*, 212–213.

mert ezzel nem állt ki egyértelműen a demokrácia védelme mellett.¹³ Egy nappal később Ronald Reagan elnök, érzékelve a problémát, már kifejezte örömét a puccskísérlet meghiúsítása miatt, valamint gratulált János Károly uralkodónak az ebben játszott szerepéért. A király példás viselkedését minden nemzetközi diplomáciai kommentár kiemelte.¹⁴

Az Amerikai Egyesült Államok külpolitikai céljaiban Spanyolország már a Franco-diktatúra alatt is szerepelt; az 1950-es évektől gazdasági és katonai egyezményeket kötöttek. A spanyol földre telepített támaszpontok kulcsfontosságúnak bizonyultak a hidegháború során, de látva a diktátor fizikai és szellemi állapotának romlását, az 1970-es évek elejétől az USA döntéshozóinak egy része már a jövőre is készült. A nyugat-európai stabilitáshoz szükség volt a kiszámíthatóan működő hispán országra, ezért a *State Department* minden segítséget meg kívánt adni Spanyolország betagozódásához az európai védelmi rendszerbe és a NATO-ba. Bár az amerikai kormány és a spanyol rezsim – szem előtt tartva kölcsönös, de mindenekelőtt saját érdekeiket – alapvetően együttműködött, egyértelmű volt, hogy csak akkor valósulhat meg Spanyolország integrációja a nemzetközi szervezetekbe, ha az autokratikus berendezkedés demokratikussá fejlődik. A sokrétű kapcsolatrendszeren belül elsősorban a katonai bázisok sorsa aggasztotta a Fehér Házat; ezek bérleti szerződése is éppen a tábornok halálát megelőző hónapokban jártak le. Gerald Ford elnök számára ez a kérdés élvezett prioritást, ezért 1975-ben nem akart lazítani a már haldokló Francóhoz kötődő kapcsolatokat, annak ellenére sem, hogy Helmut Schmidt nyugatnémet kancellár figyelmeztette őt, inkább a lehetséges jövőt próbálja kitapintani, és más spanyol politikai erők irányában is érdeklődjön. Ford elnökkel ellentétben Henry Kissinger külügyminiszter és Wells Stabler amerikai nagykövetség tisztában volt azzal, hogy a Francóhoz fűződő szoros viszony árthat a jövőbeni spanyol–amerikai kapcsolatoknak, mert a diktátor halála után az USA-ra mint a rezsimmel együttműködő hatalomra tekinthet majd a valószínűleg demokratizálódásnak induló spanyol társadalom.¹⁵ Az egyezményeket végül 1976-ban hosszabbították meg Arias Navarro kormányfő aláírásával ellátva. Az akkori külügyminiszter, José María de Areilza visszaemlékezése szerint a miniszterelnök figyelmeztette kormánya tagjait Franco egyik korábbi intelmére: ha az amerikaiak nem akarják teljesíteni a spanyolok kéréseit, akkor azt kell aláírni, amit a másik fél eléjük tesz, mert – a jövőt szem előtt tartva – Spanyolországnak szüksége van a megállapodások fenntartására.¹⁶

A katonai támaszpontok kérdésének megoldását egy barátsági és együttműködési szerződés ratifikálása is követte. A két ország közötti kapcsolat ezzel továbbra is szoros maradt; jelezve Spanyolország prioritásait, jelképes gesztusként János Károly királyként tett első külföldi látogatása Washingtonba vezetett 1976 júniusában. Kissinger úgy vélte, hogy ezt mindenképpen lehetővé kellett tenni, mert a találkozó növelte az uralkodó önbizalmát, és tudatosítani kellett benne, hogy a nyugati világ mellette áll. Egyetértett abban a királlyal, hogy Arias Navarro gyengekezű politikus, akivel az átmenet nehezen valósítható meg, így az amerikai kormányzat örömmel fogadta a döntést, mely szerint 1976-ban Adolfo Suárez követte őt a kormányfői székben. A Spanyol Kommunista Párt legalizálása 1977-ben, ahogy arról már szó esett, aggodalommal töltötte el a Fehér Házat, és Jimmy Carter elnök kormányzata ennek hangot is adott. Ez a nézetkülönbség mégsem nyomta rá a bélyegét az amerikai–spanyol

¹³ Queirolo, Pedro S. – Foix, Luis: *Preocupación en Europa y Estados Unidos*. La Vanguardia, 1981. február 24. 11.

¹⁴ Mac Liman, Adrian: *Eco extraordinario en el extranjero*. La Vanguardia, 1981. február 25. 16.

¹⁵ Powell, Charles: *The United States and Spain: Franco to Juan Carlos*. In: Townson, Nigel (ed.): *Spain Transformed*. New York, 2007. 234–240.

¹⁶ Areilza: *Diario de un ministro de la monarquía*, 44–45.

kapcsolatok alakulására, mert minden fél megértette, hogy a valóban demokratikusnak tekinthető választások lebonyolításához szükséges a korábban betiltott pártok bevonása is. Anál inkább megmutatkozott ez a két vezető viszonyán: Suárez washingtoni látogatását csak hosszas egyeztetések után sikerült megvalósítani, Carter pedig hívös fogadtatásban részesítette őt, ugyanakkor az új amerikai kormány nem osztotta Ford és Kissinger korábbi aggodalmát, miszerint ez végzetes hiba lett volna a spanyol vezetés részéről.¹⁷ A kommunista párthoz való eltérő hozzáállásuk nem befolyásolta azt a tényt, hogy az Egyesült Államoknak geopolitikai és stratégiai okokból továbbra is szüksége volt a „baráti” Spanyolországra, mindenekelőtt a NATO tagjaként.

Az USA egy ekkorra már kétes megítélésű volt politikusa is részt vett a közvetítésben: Richard Nixon hat évvel a lemondása után, 1980-ban egy könyvbemutatója alkalmával érkezett Madridba, és találkozót kért Adolfo Suáreztól. Nixon – ahogyan 1980-ban kifejtette a legolvasottabb spanyol napilapnak adott interjúban – biztosította arról a miniszterelnököt, hogy az Amerikai Egyesült Államok számít Spanyolország együttműködésére nemzetközi téren, valamint szorgalmazta, hogy a korábbiaknál is tágabb kontextusban gondolkodjanak: a hispán országnak Európa mellett Latin-Amerika kapcsán is fontos szerephez kell jutnia, az út pedig ehhez is a NATO-n keresztül vezet. A volt amerikai elnök szerint Spanyolország példaként szolgálhat azon országok számára, amelyek a jövőben békés módon szeretnének levezényelni egy demokratikus átmenetet¹⁸ – ezzel a kijelentésével valószínűleg a szovjet érdekszférában elhelyezkedő államokra utalhatott. Nixon az 1970-es évek elején, még elnöki minőségében több alkalommal találkozott János Károly trónörökösrel a spanyol és az amerikai fővárosban is, ezeken a találkozókön pedig már szóba került Spanyolország jövője; az elnök a fennmaradt hangfelvételek tanúsága szerint egész elnöki ciklusa alatt fokozott figyelemmel kísérte a hispán állam jövőjére vonatkozó lehetséges forgatókönyveket, számolva Franco hamarosan bekövetkező halálával.¹⁹

Kapcsolatok a szovjet blokkal és Latin-Amerikával

Spanyolország és a Szovjetunió viszonyát 1939 és 1975 között az egyértelmű szembenállás határozta meg. Elsősorban a spanyol rezsím antikommunizmusa akadályozta a kooperációt. A változással azonban nem kellett megvárni a diktátor halálát, mert a spanyol kormány az 1970-es évek elején már megpróbált gazdasági kapcsolatokat létesíteni azokkal az államokkal is, amelyekkel politikai-ideológiai síkon nem állt közös platformon. A kereskedelmi szempontot igyekeztek elválasztani a politikai meggyőződéstől annak érdekében, hogy az ország gazdasági pozíciói javuljanak. Ezt azonban nem teheték nyíltan, a társadalom előtt is felvállalva, mert ezzel ellentmondtak volna az elmúlt negyven évet jellemző, a bel- és a külföldi propaganda szerves részét képező kommunistaellenes álláspontnak. 1970-ben Gregorio López-Bravo spanyol külügyminiszter – utazását a nyilvánosság előtt titokban tartva – Moszkvába látogatott, és sikerült kereskedelmi megállapodásokat kötnie, az elkövetkező években pedig a blokk több országával, így Magyarországgal is születtek ilyen jellegű

¹⁷ Powell: *The United States and Spain*, 240–244.

¹⁸ Hermida, Jesús: *Nixon: “Aplaudo el liderazgo de Suárez en el campo internacional”*. El País, 1980. május 1. 1–2.

¹⁹ A *Richard Nixon Presidential Library and Museum*ban található hangfelvételek Spanyolországra vonatkozó részeit 2020-ban írott és audio formátumban spanyol nyelven is közzétették. Lásd: Cózar, Álvaro de – Cabeza, Gonzalo: *Los audios de Nixon*. El País Online, 2020. június 9. Elérhető: <https://elpais.com/espana/2020-06-08/los-secretos-sobre-el-final-de-franco-que-ocultan-las-cintas-de-nixon.html>. (letöltés: 2021. márc. 16.)

egyezmények.²⁰ A Szovjetunió minden biznnyal engedélyt adott az érdekszférájába tartozó országoknak a gazdasági (a Német Demokratikus Köztársaság esetében pedig a diplomáciai) kapcsolatok létesítésére, ugyanakkor a politikai szférát több szempontból is az ellentétek dominálták. Nemcsak a két kormány között állt fenn ellentét, hanem az azonos irányzatok között is: az 1968-as csehszlovákiai szovjet beavatkozást a Spanyol Kommunista Párt (PCE) elítélte, ami állandó feszültségforrást jelentett az ekkor még illegálisban működő csoport és a Szovjetunió között, valamint kimutathatóan nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a spanyol kommunizmus egy sajátos fejlődési úton indult el.²¹

A nyugati hatalmakhoz viszonyítva a Szovjetunió kisebb érdeklődést mutatott a spanyol változások iránt. Természetesen örömmel szemlélték, hogy a jobboldali diktatúra véget ér, de azt már fenntartásokkal kezelték, hogy az ország a demokratikus változások során láthatóan még szorosabb kapcsolatba kerül az USA által dominált hatalmi tömbbel, a végkimenetel pedig valószínűsíthetően az EGK-hoz és a NATO-hoz történő csatlakozás lesz. A PCE és annak vezetője, Santiago Carrillo eurokommunista álláspontja egyre távolodott a szovjet vonaltól, korábbi véleményüket megváltoztatva már nem tartották kizártnak az országuk NATO-csatlakozását, elfogadták államformának a monarchiát, és a demokratikus átmenet során Adolfo Suárez miniszterelnökkel is együttműködtek annak nyugati orientációjában. Bár a Szovjetunió és a PCE közötti viszony korántsem volt felhőtlen, paradox módon – és akaratlanul – éppen az előbbi járult hozzá az utóbbi legalizálásához: Suárez kormányfő az 1977 tavaszán a nemzethez intézett televíziós beszédében elmondta, ésszerűtlen lenne a spanyol kommunistákat továbbra is törvényen kívülinek tekinteni, miközben a Szovjetunióval és a keleti blokk országaival több szálon is megindult a közeledés.²² Ez nem jelentette azt, hogy rögtön baráti viszony alakult ki a két fél között, de a születő megállapodások egyre kevesebb akadályba ütköztek.

A diktatúra idején a *hispanidad* (hispanitás-tudat) eszméje állt középpontban, mely alapján Spanyolország és Latin-Amerika spanyol nyelvű országai – a közös múlt, nyelv, kultúra és az ereikben csörgedező vér alapján – mindörökké összetartoznak, és a kapcsolatnak szorosnak kell maradnia. Bizonyos esetekben (lásd Argentína Juan Domingo Perón idején) ez valóban működött is, máskor kevésbé. A demokratikus átmenet során Spanyolország újra pozicionálta önmagát a világban, és Latin-Amerikával (elsősorban Spanyol-Amerikával) is igyekezett újradefiniálni a kapcsolatát. Így született a *híd* szerep koncepciója: Spanyolország összekötő kapocs lehet Latin-Amerika és Európa között, egyengetve a két földrész ekkoriban közel sem kielégítő együttműködésének útját. Adolfo Suárez célja tehát nem kizárólag a saját országa, hanem egész Európa kapcsolatrendszerének fejlesztése volt a távoli régióval, központi és talán nélkülözhetetlen szerepet betöltve a jövőben ezen a téren – a terve be is vált, máig Spanyolország Latin-Amerika legfőbb európai partnere és fontos közvetítője az Európai Unió számára is. Több közép- és dél-amerikai ország követendő példaként tekintett a spanyol átmenetre, amikor a saját országukban ment végbe a demokratikus rendszerváltás, a spanyol képviselők pedig megfigyelői vagy konzultációs státuszt kaptak számos latin-

²⁰ Harsányi Iván: *1973, año clave en las relaciones diplomáticas húngaro-españolas*. Ayer, vol. 67. (2007) no. 3. 137–157.; Anderle Ádám: *A magyar–spanyol kapcsolatok ezer éve*. Szeged, 2006. 155–160.

²¹ Treglia, Emanuele: *La elección de la vía nacional: La Primavera de Praga y la evolución política del PCE*. Historia del presente, vol. 16. (2010) 83–96.

²² *Discurso del presidente Adolfo Suárez, 4 de mayo de 1977*. In: Fundación Juan March, Archivo Linz de la Transición española. Elérhető: <https://linz.march.es/documento.asp?reg=r-61975>. (letöltés: 2021. márc. 16.)

amerikai szervezetben.²³ A spanyol királyi pár 1978 novemberében tett mexikói látogatása szimbolikus tetteként értékelhető. A Franco-diktatúra során a két ország közötti kapcsolat konfliktusokkal volt terhelt, mivel a spanyol polgárháború után Mexikó közel huszonötezer köztársasági menekültet fogadott be, így a rezsim a latin-amerikai országot a legfőbb ellenfelei támogatása miatt szintén ellenségének tekintette. János Károly és felesége útja új fejezetet nyitott ezen a téren is, megmutatva, hogy Latin-Amerika egésze fontos a számukra.²⁴

Út a nemzetközi intézmények felé

Az Európai Gazdasági Közösséghez való csatlakozás, ahogyan jeleztük, kezdettől fogva prioritást élvezett az átmenet időszakának spanyol kormányai²⁵ számára. Az exportcikkek közel fele a közösség országai felé irányult, a behozatal szinte ugyanilyen arányban érkezett ebből a régióból. Franco tábornok halála előtt már mindkét fél (az egyelőre még illegálisban tevékenykedő spanyol demokratikus erők és az EGK meghatározó országai) igyekezett előkészíteni az utat ahhoz, hogy az elkövetkező évtizedben megkezdődhessen a valódi közeledés. 1975 után az európai szervezetek prominens képviselői – konzervatívok, szociáldemokraták és liberálisok egyaránt – folyamatosan érkeztek Madridba, hogy személyesen tájékozódjanak a spanyol kormány és a pártok Európát érintő céljairól, valamint felmérjék, „megérett-e” már az ország arra, hogy komolyan számoljanak vele a nemzetközi szinten. José María de Areilza külügyminiszter szintén ellátogatott európai fővárosokba, hogy személyesen próbálja meggyőzni a kormányfőket a folyamatban lévő spanyol reformok „eurokompatibilitásáról”. Ezzel párhuzamosan Európa kormányai ugyanezeket a kérdéseket mérlegelték a rendelkezésre álló diplomáciai kapcsolatrendszerükön keresztül, a hozzáállásukat természetesen befolyásolták – mind a nemzetközi szervezetekben, mind a nemzeti kormányokban – a politikai indíttatású viták.²⁶

Spanyolország integrációja előbb az európai rendszerbe, majd az EGK-ba alapvetően a többi tagországon múlt, de nem egyenlő mértékben: már az 1970-es évek elejétől kezdődően Franciaországnak jutott kiemelkedő szerep, amikor a két állam számos megállapodást kötött egymással. Szomszédos országgént a spanyol állam legközelebbi demokratikus kapcsolata volt, politikai és gazdasági érdeke is fűződött ahhoz, hogy a diktatúra lebontása rendben megtörténjen, mivel az egyik legfontosabb kereskedelmi partnere volt. A bilaterális kapcsolatok javítása érdekében Franciaország közvetítő szerepet vállalt abban, hogy Spanyolország és a Nyugat között is közeledés induljon meg. János Károly első európai útja, jelezve a francia barátság jelentőségét, 1976 októberében Párizsba vezetett, és egyértelmű volt, hogy Franciaország lesz a legközelebbi együttműködője és egyben „támasza” is a demokratikus átalakulás

²³ Bastidas Tinizaray, María Cristina: *Relaciones de España con Iberoamérica entre 1979 y 1982. Memoria y civilización*, vol. 23. (2020) 399–418.; Lemus López – Pereira Castañares: *Transición y política exterior*, 680–682.; Pérez Herrero, Pedro: *Las relaciones de España con América Latina (1810–2010): discursos, políticas y realidades*. In: Pereira, Juan Carlos (coord.): *La política exterior de España. De 1800 hasta hoy*. Barcelona, 2010. 424–425.

²⁴ Sola Ayape, Carlos: *La diplomacia real. Los viajes a México de Juan Carlos I, Rey de España (1978–2002)*. Madrid, 2018. 163–164.

²⁵ Az 1975 és 1982 között végbement demokratikus átmenet periódusában három miniszterelnök követte egymást: Carlos Arias Navarro (1973–1976), Adolfo Suárez (1976–1981) és Leopoldo Calvo-Sotelo (1981–1982). Természetesen a közülük leghosszabb ideig hivatalban lévő Suárezre (és János Károly uralkodóra) hárult a nemzetközi kapcsolatépítés teendőinek döntő hányada.

²⁶ MacLennan, Julio Crespo: *Spain and the Process of European Integration, 1957–85*. New York, 2000. 130–134.

során.²⁷ A harmonikusnak ígérkező kapcsolat azonban megváltozott, amikor a nemzetközi szintér került előtérbe: az ibér ország növekvő gazdasági súlya miatt a spanyol EGK-csatlakozás komoly versenyhelyzetet teremtett volna Olaszország és Franciaország számára. Valéry Giscard d'Estaing francia köztársasági elnök komoly ellenállást tanúsított, minden lehetséges fórumon akadályozva a spanyol csatlakozást. A francia–spanyol ellentétből 1977-től kezdődően súlyos viszály alakult ki a két kormány között: a francia vezetés többször kétségbe vonta a spanyol politikusok tehetségét és a demokratikus átalakulás iránti elköteleződését, nem nyújtott segítséget az ETA baszk terrorszervezet francia területen élő tagjai utáni nyomozásban, a spanyol csatlakozást károsnak vélte a többi európai ország mezőgazdasági szektora számára, valamint korainak tartotta, hogy Európa egyenrangú partnerként kezelje a „fiatal” spanyol demokráciát. D'Estaing 1978-ban megvalósult madridi útján felajánlotta, hogy engedne a francia és a spanyol mezőgazdaság érdekütközéseinek feloldására vonatkozó elvárásából, ha Suárez megnyitná a spanyol nukleáris, elektronikai és hadiipart a francia befektetések előtt, és elutasítaná ezen a téren az amerikai közeledést. A spanyol kormány azonban ezt ellenezte, előtérbe helyezve az USA-orientációt. Az 1980-as évek eleje már változást hozott: mindkét országban baloldali-szocialista vezetés került hatalomra (Franciaországban François Mitterrand, Spanyolországban Felipe González), az EGK-csatlakozás kérdésében lassan közeledni kezdtek az álláspontok.²⁸ Az integráció azonban már csak a demokratikus átmenet lezárulta után, a PSOE-kormány idején (1986) valósulhatott meg.²⁹

Az Amerikai Egyesült Államokkal fenntartott kapcsolatok egyik legfontosabb tényezője Spanyolország NATO-csatlakozásának kérdése volt. Az európai országok többsége támogatta ezt a szándékot, még Margaret Thatcher kormánya is, annak ellenére, hogy Nagy-Britanniával továbbra is éles konfliktus állt fenn Gibraltar ügyében, valamint néhány gazdasági kérdésben.³⁰ A spanyol kormány alapvetően törekedett a katonai tömbbe történő integrációra, de tisztában volt azzal, hogy a társadalom álláspontja távolról sem egységes ebben a kérdésben. Még csak néhány évvel korábban zárult le a diktatúra, a fegyveres erőknél továbbra is a francóista főtisztek foglalták el a kulcspozíciókat, a baloldali, jobboldali és szeparatista terrorszervezetek miatt a fegyveres erőszak mindennapos volt, így a gyors elköteleződés egy nemzetközi katonai testület irányában veszélyeket rejtett magában a belpolitikai változások békés mederben tartása vonatkozásában. Adolfo Suárez tájékozódni próbált más lehetőségek felől is: 1979-ben spanyol képviselőt küldött az el nem kötelezett országok mozgalmának találkozójára, egyeztetett Fidel Castro kubai elnökkel, fogadta Jasszer Arafat palesztin vezetőt, valamint egyelőre nem kívánta felvenni a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel. Ezzel egyidőben Európával is igyekezett a lehető legjobb viszonyt kialakítani, így Madrid adott helyet az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet egyik találkozássorozatának

²⁷ Lemus López – Pereira Castañares: *Transición y política exterior*, 666–667.

²⁸ Llaudes Cañete, Salvador: *Una visión desde las fuentes francesas del papel de Francia en las negociaciones para el ingreso de España en las Comunidades Europeas: 1975–1986*. Revista Historia Autónoma, vol. 3 (2013). 143–155.; Lemus López – Pereira Castañares: *Transición y política exterior*, 668–672; López Gómez, Carlos: *Transición española e integración europea. El papel del Movimiento Europeo y otras organizaciones europeístas*. Ayer, vol. 117. (2020) no. 1. 103–128.

²⁹ Erről lásd magyarul: Giró-Szász András: *A spanyol út Európába. Az Európai Unióhoz való spanyol csatlakozási és integrációs folyamat*. Budapest, 2002.; Szilágyi István: *Európa és a hispán világ*. Veszprém, 1998. 61–212.

³⁰ Labarta Rodríguez-Maribona, Carolina: *Las relaciones militares entre España y Gran Bretaña durante el tardofranquismo y la Transición (1964–1984)*. In: Delgado Gómez Escalonilla, Lorenzo – León Aguinaga, Pablo – Martín García, Óscar J. – Sánchez, Esther M. (coords.): *El factor internacional en la modernización educativa, científica y militar de España*. Cuenca, 2017. 175–196.

(1980–1983), ezzel is jelezve, hogy számíthatnak az országra a stratégiai és az egész kontinenst érintő kérdésekben.³¹ 1981-ben Suárez lemondott, utódja, Leopoldo Calvo-Sotelo pedig úgy ítélte meg, hogy az ország nemzetközi szerepének biztosítása szempontjából elengedhetetlen az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez történő csatlakozás, ami meg is valósult 1982-ben. Az ebben az évben kormányra került Spanyol Szocialista Munkáspárt alapvetően szkeptikus volt a NATO-tagsággal kapcsolatban, ezért négy éven belül népszavazást tűzött ki a kérdésben, ugyanakkor a szavazásra buzdító kampányban, bizonyos feltételekhez ragaszkodva,³² már a bennmaradás mellett állt ki, elsősorban az egyre erősödő nemzetközi nyomás hatására. Az 1986-ban megtartott referendum eredményeként az ország tagja maradt a katonai tömbnek.³³ Szintén ekkor valósult meg az Európai Gazdasági Közösséghez való csatlakozás – e két esemény miatt nem túlzás tehát azt állítani, hogy a nemzetközi kapcsolatok terén a spanyol átmeneti időszak valamivel tovább tartott, mint a belpolitikai folyamatok esetében.

ANDRÁS T. LÉNÁRT

A Way Out of the Dictatorship. International Aspects of Spain's Democratic Transition (1975–1982)

General Francisco Franco's dictatorship ended in Spain in 1975, the next almost ten years were crucial for the Spanish kingdom. The country had to reposition itself in the international context in order to redefine its role in accordance with its size, geopolitical importance, political and economic weight. The task was not easy in this area either: along with the challenges the country faced in the field of internal affairs, the overwhelming shadow of the dictatorship that had existed for thirty-six years had to be overcome in terms of foreign policy as well. Although the country's international relations improved during the last twenty years of the regime, important measures had to be taken with the purpose of transforming Spain into a country that could be regarded as a Western European democracy. The aim of my article is to describe how this Iberian country tried to return to the democratic system of international relations and how foreign governments reacted to Spain's endeavours.

³¹ Fuentes, Jorge: *La reunión de Madrid de la Conferencia sobre la Seguridad y la Cooperación en Europa*. Revista de Estudios Internacionales, vol. 4. (1983) no. 4. 735–753.

³² A spanyol kormány – néhány kisebb kikötés mellett – három fő feltételhez ragaszkodott: az ország nem csatlakozik a NATO fegyveres struktúrájához, a területén nem tárolhatnak nukleáris fegyvereket, valamint fokozatosan csökkenteni fogják a Spanyolországban működő amerikai katonai támaszpontok számát.

³³ Muñoz Soro, Javier: *El final de la utopía. Los intelectuales y el referéndum de la OTAN en 1986*. Ayer, vol. 103. (2016) no. 1. 19–49.; Salas López, Fernando de: *El proceso de integración de España en la OTAN*. Revista de Estudios Internacionales, vol. 3. (1982) no. 1. 137–172.; Tusell: *Historia de España en el siglo XX*, 220–221.